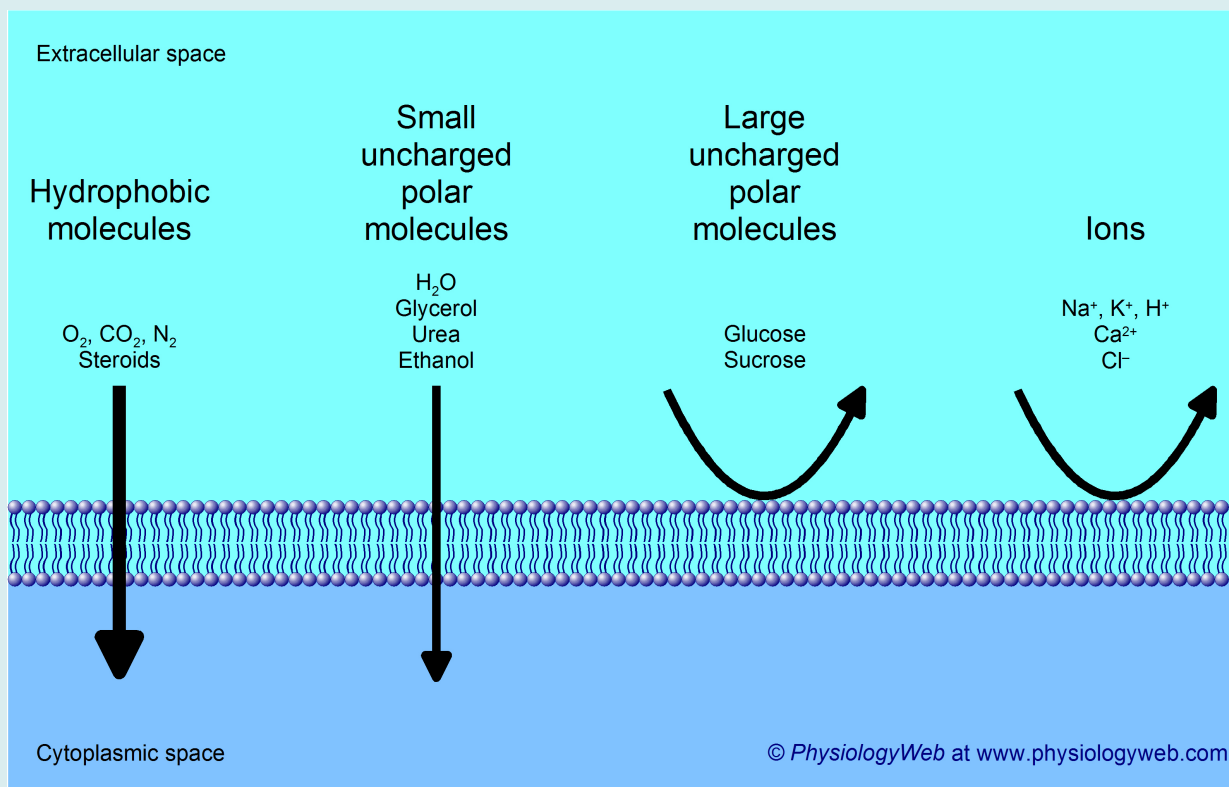
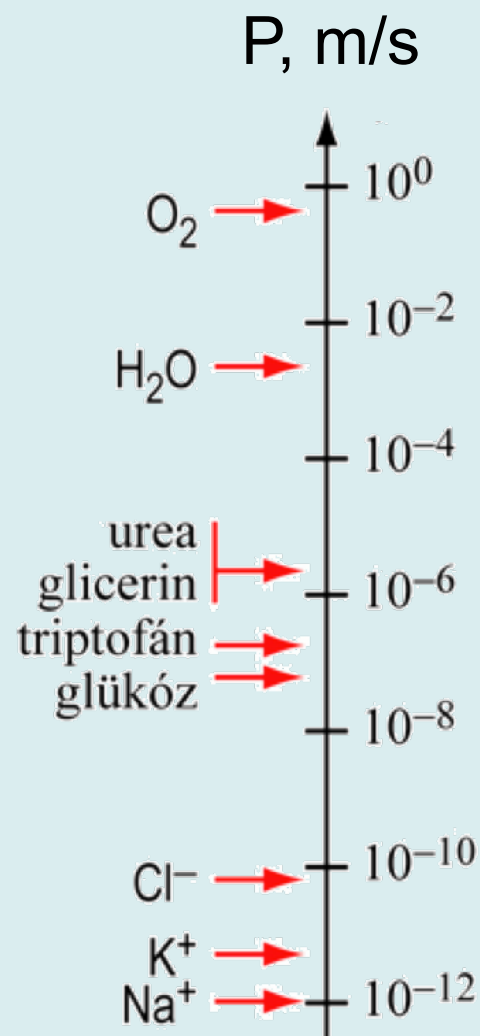

Biofizika2-7

Transzportfolyamatok-3
MEMBRÁNPOTENCIÁL

2023-03-27
Liliom Károly

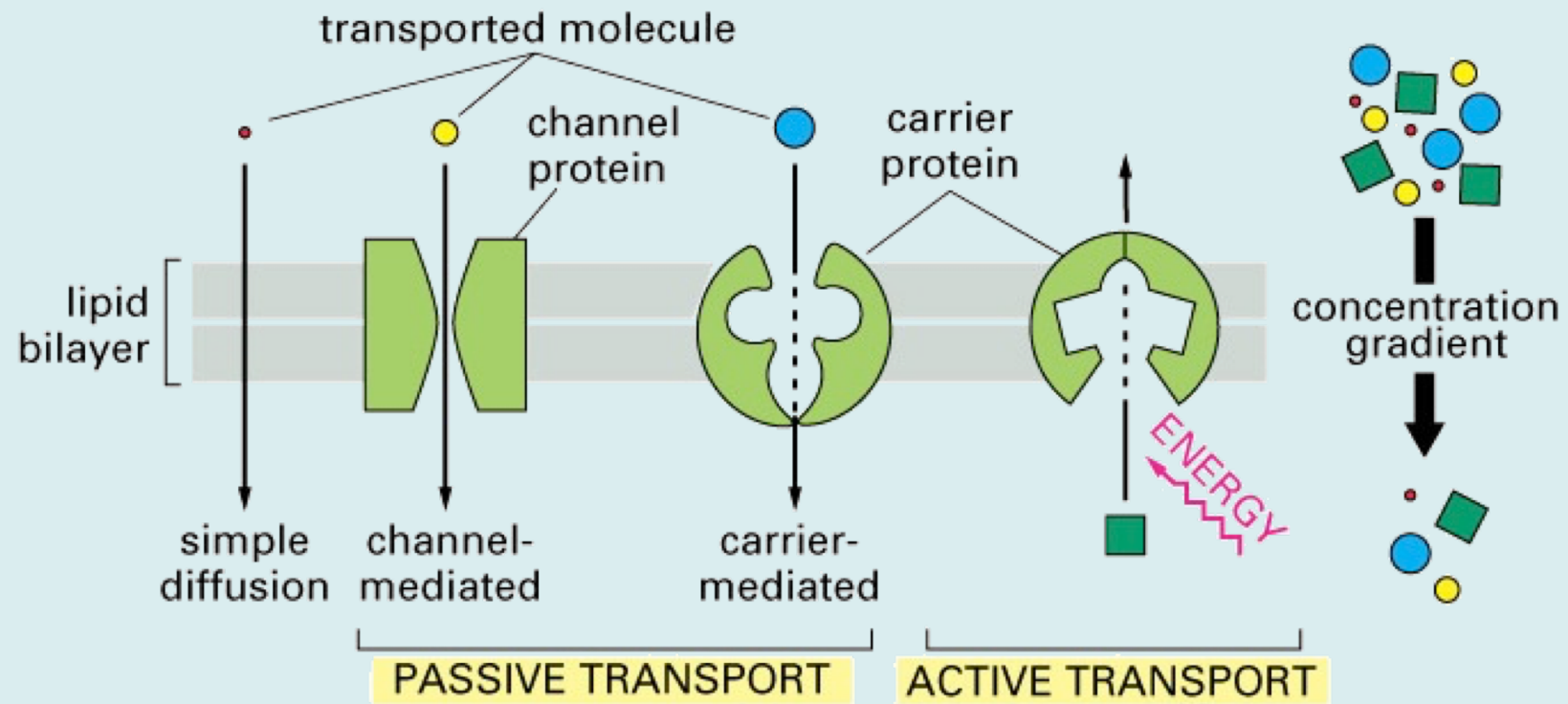
Diffúzió membránon keresztül

Na^+ ionokra $P = 10^{-12} \text{ m/s} = 10^{-3} \text{ nm/s}$, tehát a 6 nm vastag membránt majdnem két óra alatt küzdik le!
A lipidmembrán ionokra alig, nagyobb töltött molekulákra praktikusán nem átjárható !

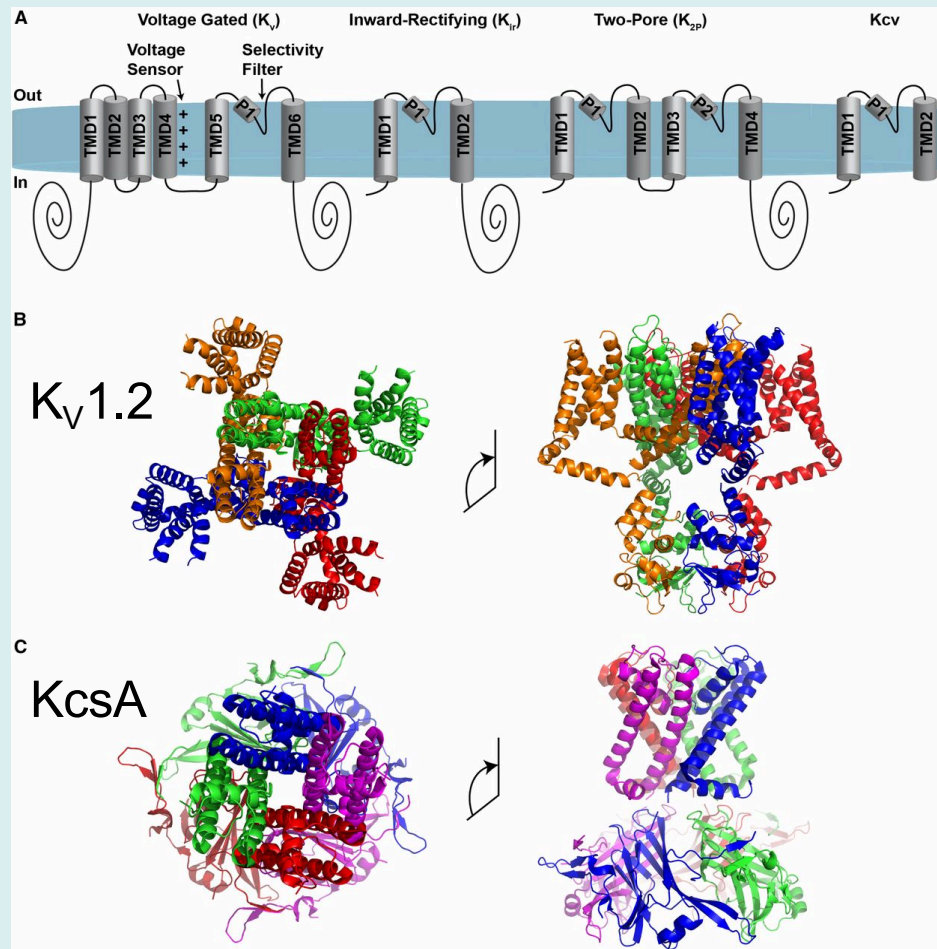
Transzport biológiai membránokban

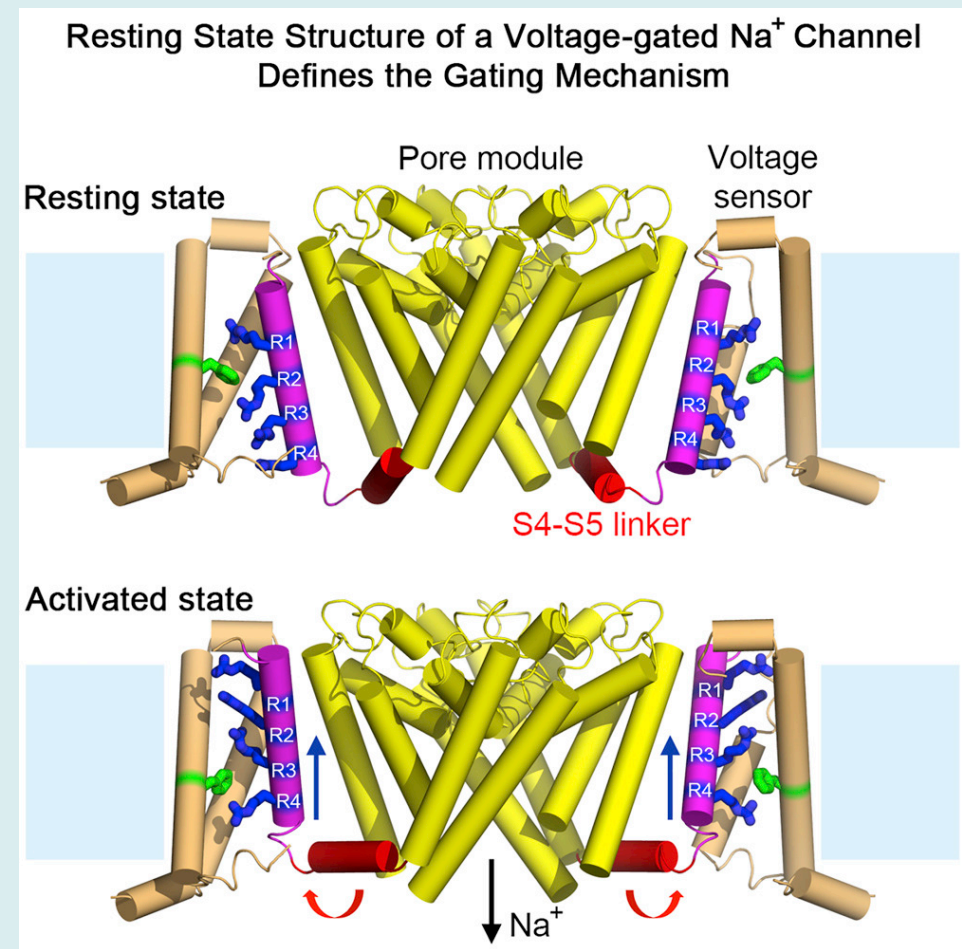
- O_2 / CO_2 gázcsere
- tápanyagfelvétel, salakanyagok leadása
- a membrán két oldalán jelentősen eltérő anyagösszetétel, ioneloszlás

Ioncsatornák

Sok alegységből álló transzmembrán fehérjék, amelyek adott ionokra szelektívek, nyitásuk-zárásuk szabályozott (membrán-potenciál változása, vagy kötődő ligandumok, vagy membrán-deformáció).

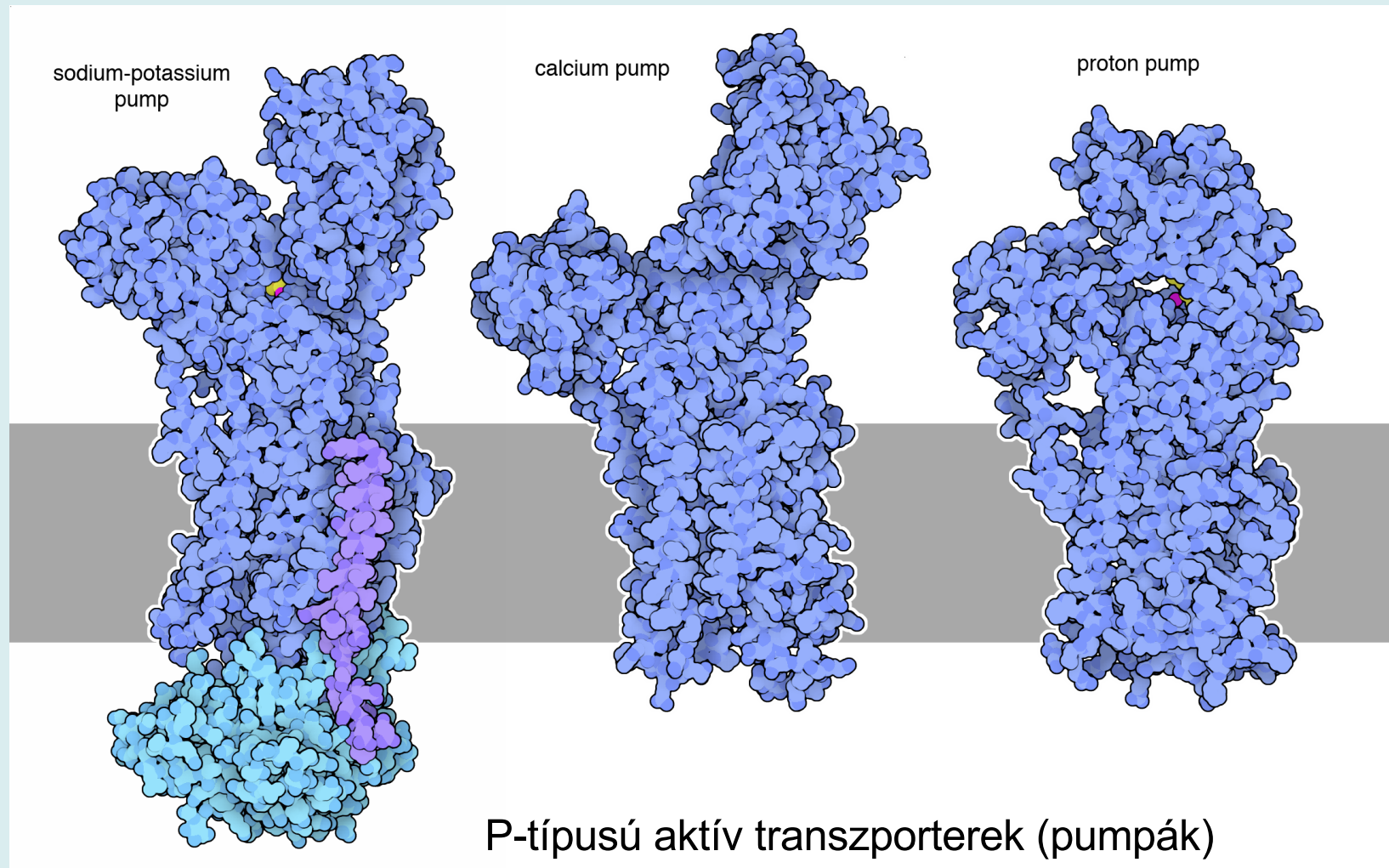
Kálium-csatornák

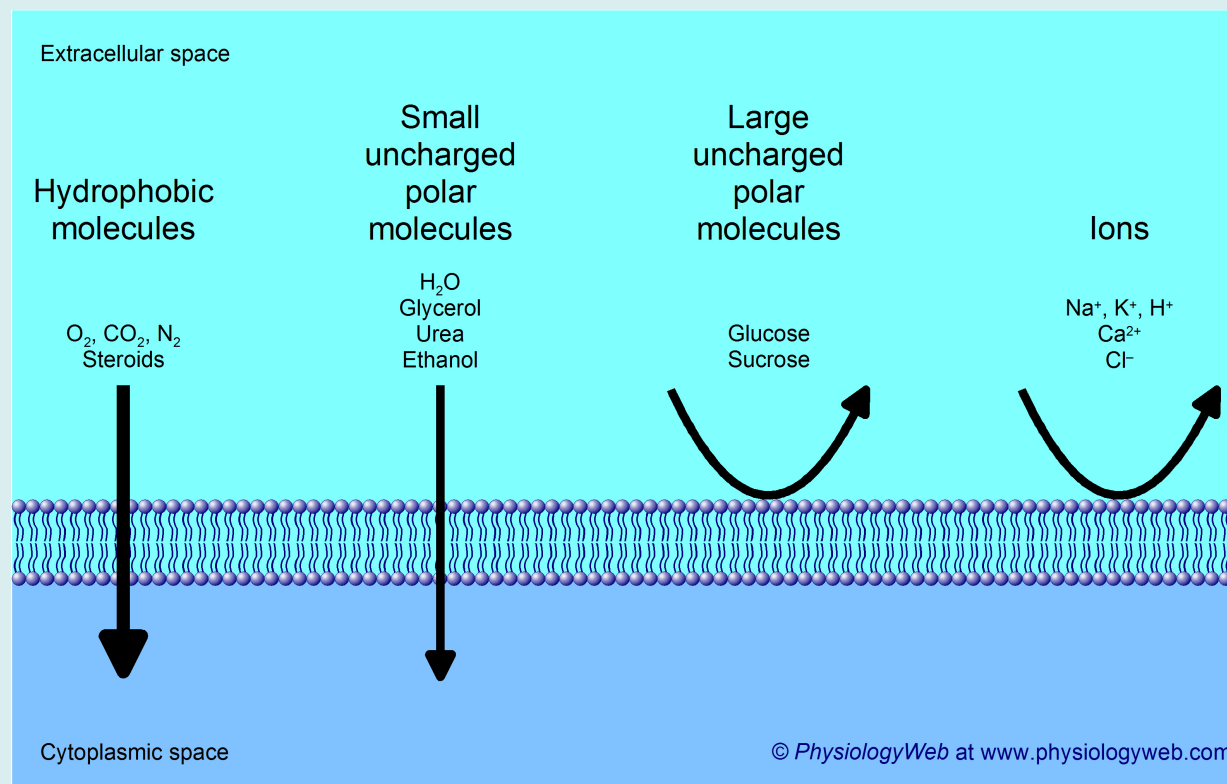
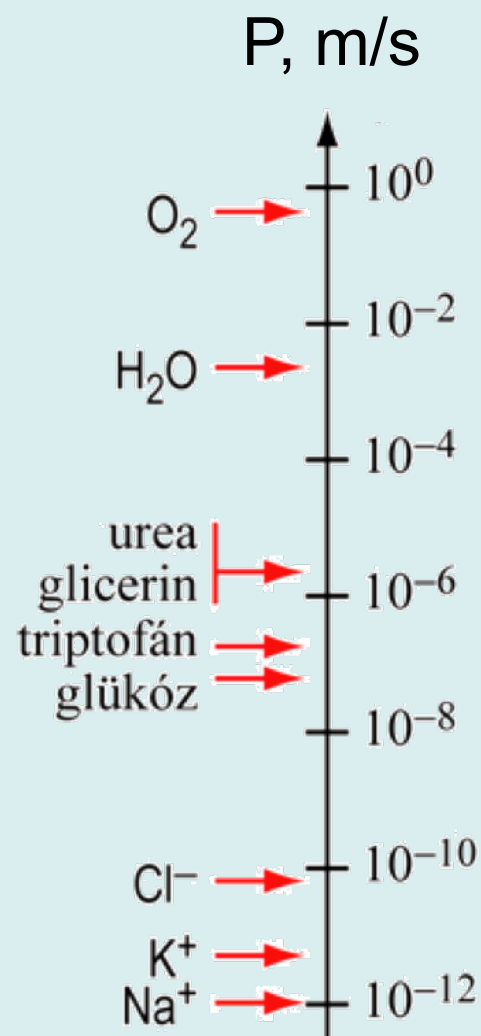
Feszültségvezérelt Na-csatorna

Aktív transzporterek

Az ATP energiáját használják, vagy az ATP felhasználásával felépített valamely koncentrációgrádinest (pl proton-grádiens).

Diffúzió membránon keresztül

Fick I. tv.: $J = -P \Delta c$
P: permeabilitási együttható
[P] = m/s

Tapasztalat-1:

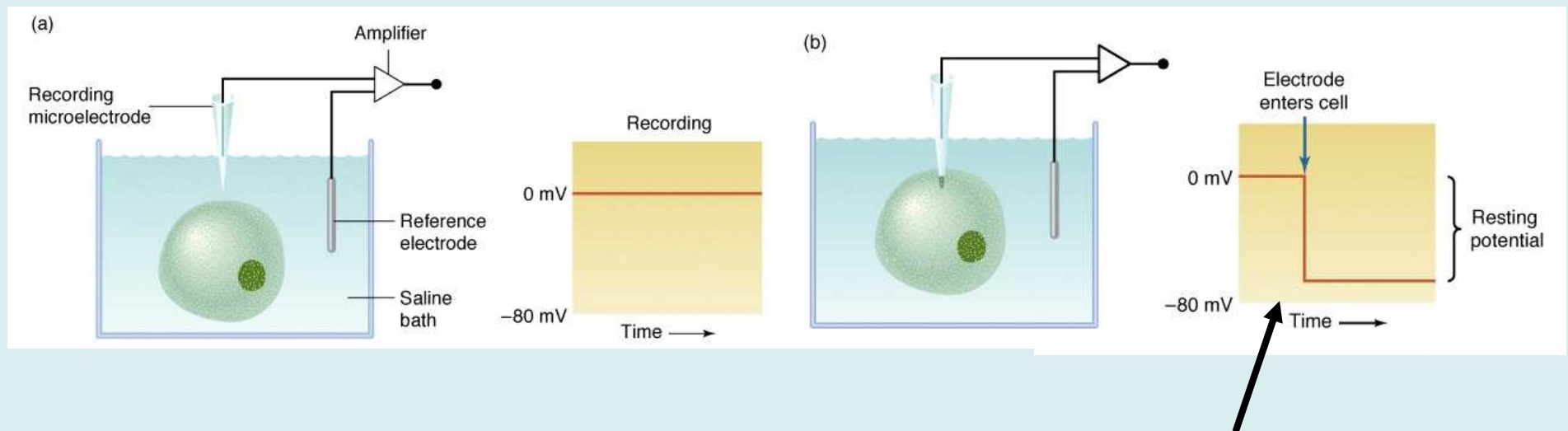
A sejtmembrán két oldalán különbözik az ionösszetétel.

Szövet	C _{Intracelluláris} (mmol/l)			C _{Extracelluláris} (mmol/l)		
	[Na ⁺] _i	[K ⁺] _i	[Cl ⁻] _i	[Na ⁺] _e	[K ⁺] _e	[Cl ⁻] _e
Tintahal óriásaxon	72	345	61	455	10	540
békaizom	20	139	3,8	120	2,5	120
patkányizom	12	180	3,8	150	4,5	110

Tapasztalat-2:

A sejtmembrán két oldala között elektromos potenciálkülönbség van!

nyugalmi potenciál ~ -60 – -90 mV

Nyugalomban (!?) valamennyi sejt belseje negatív elektromos potenciált mutat a membrán külső felszínéhez képest.

Ionok diffúziója membránon keresztül

$$\text{Fick I. } J_m = -D \frac{\Delta c}{\Delta x}$$

Ionokra: kémiai potenciál és elektromos potenciál együttesen!

elektrokémiai potenciál:

$$\mu_e = \mu + zF\varphi$$

$$J_k = -D_k \left(\frac{\Delta c_k}{\Delta x} + c_k \frac{z_k F}{RT} \frac{\Delta \varphi}{\Delta x} \right)$$

k-adik ion anyagáram-sűrűsége

Elektrokémiai egyensúly

$$\mu_e = \mu + zF\varphi$$

$$\mu_{e,i}^{II} - \mu_{e,i}^I = 0$$

$$\mu_0 + RT \ln c_i^I + zF\varphi_i^I = \mu_0 + RT \ln c_i^{II} + zF\varphi_i^{II}$$

egyensúlyi
potenciál $\longrightarrow \varphi_i^I - \varphi_i^{II} = \frac{RT}{zF} \ln \frac{c_i^I}{c_i^{II}}$ Nernst-egyenlet

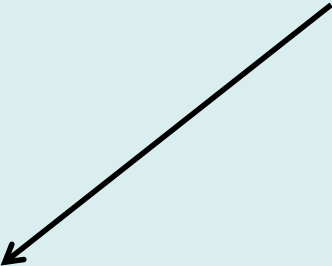

Donnan modell - egyensúlyi modell

- az elektrokémiai potenciál egyenlő a membrán két oldalán
- a membrán csak a K^+ -ra nézve átjárható
- a sejt és környezete termodinamikailag zárt rendszer

$$\varphi_e - \varphi_i = - \frac{RT}{F} \ln \frac{[K^+]_i}{[K^+]_e}$$

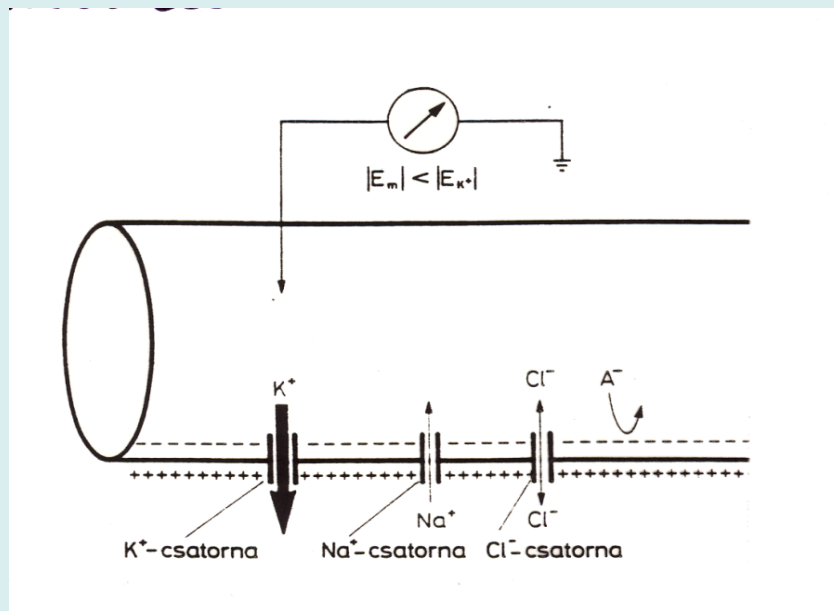
A Donnan-modell tehát nem írja le a membránpotenciál kialakulását!

Szövet	Nyugalmi potenciál (mV)	
	számított	mért
Tintahal óriásaxon	<i>91</i>	62
békaizom	<i>103</i>	92
patkányizom	<i>92,9</i>	92

Dinamikus egyensúlyi vagy transzportmodell

a membrán nemcsak a K^+ -ra nézve átjárható, de az egyes ionokra nézve a permeabilitása különböző

az egyes ionok fluxusa $\neq 0$,
de az eredő fluxus $= 0$

Transzportmodell

az eredő fluxus = 0

$$\Sigma J = J_{K^+} + J_{Na^+} + J_{Cl^-} = 0$$

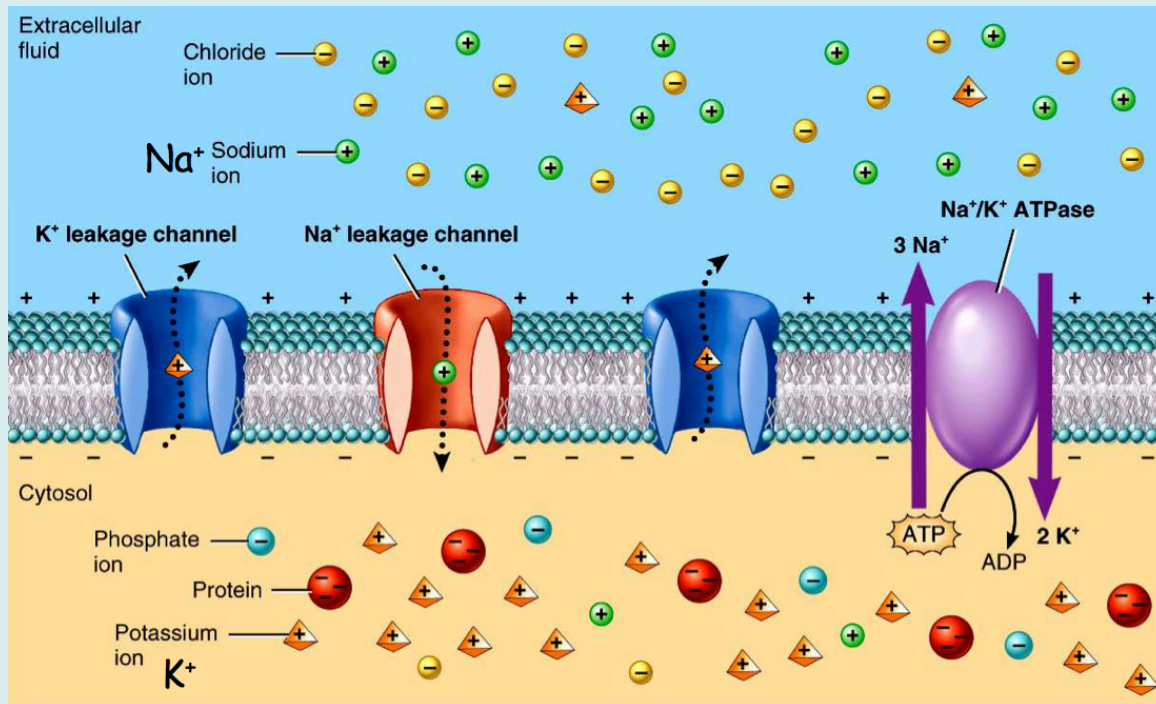
$$J_k = -D_k \left(\frac{\Delta c_k}{\Delta x} + c_k \frac{z_k F}{RT} \frac{\Delta \varphi}{\Delta x} \right)$$

$$\varphi_e - \varphi_i = -\frac{RT}{F} \ln \frac{\Sigma p_k^+ c_{ke}^+ + \Sigma p_k^- c_{ki}^-}{\Sigma p_k^+ c_{ki}^+ + \Sigma p_k^- c_{ke}^-}$$

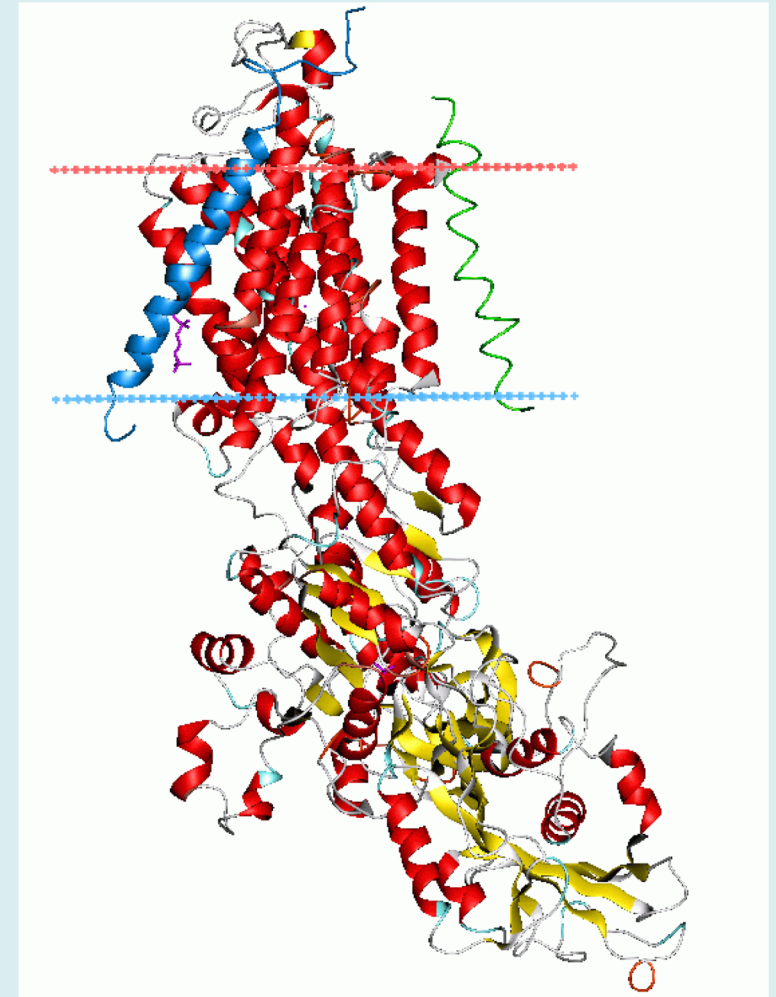
Goldman – Hodgkin – Katz egyenlet

$$P_K : P_{Na} : P_{Cl} = 1 : 0,05 : 0,45$$

Na-K pumpa nélkül nincs membránpotenciál

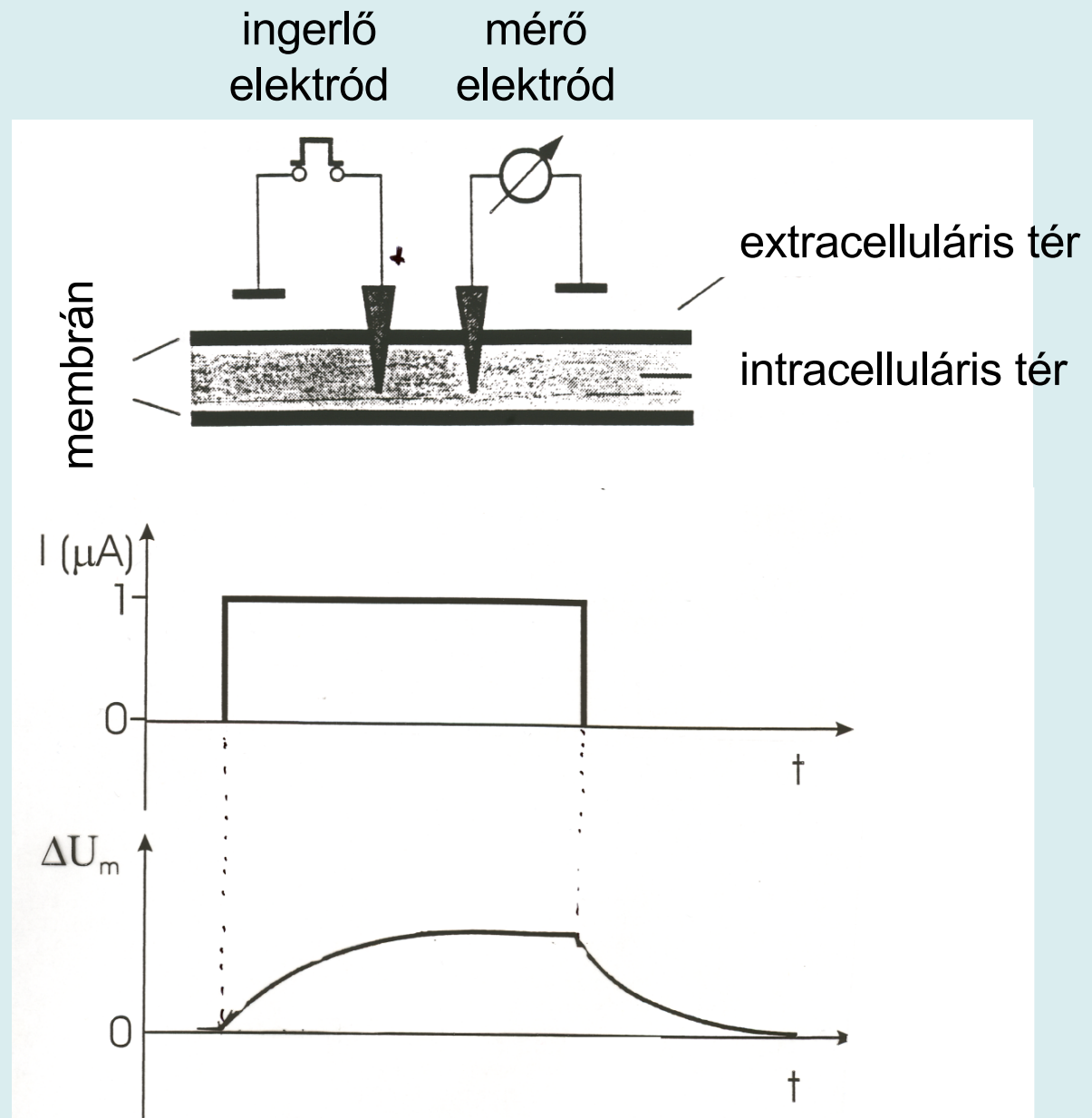
A sejtek energiafelhasználásának mintegy negyede a Na-K pumpa folyamatos működésére fordítódik!

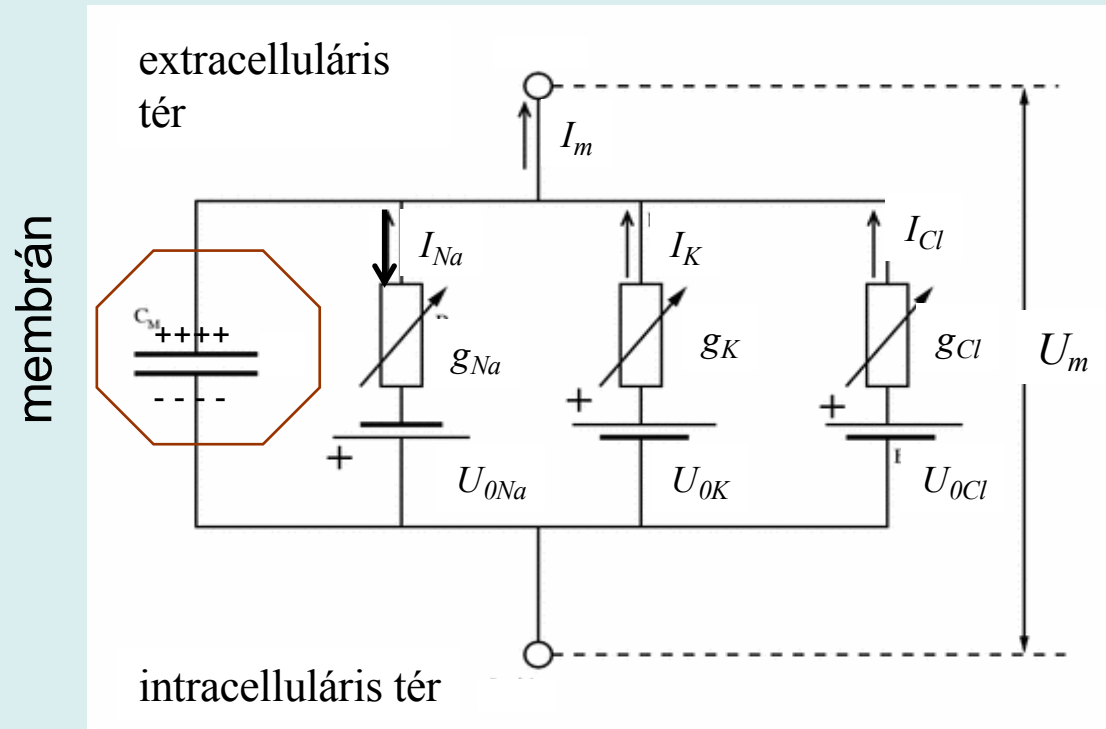
A membrán "passzív" elektromos tulajdonságai

Kísérlet

Áramirány :
pozitív töltések
áramlásának
iránya.

A sejtmembrán elektromos modellje:

vezetőképesség
(ellenállás)

kapacitás

$$I_m = I_{ion} + I_c$$

Konduktív áram

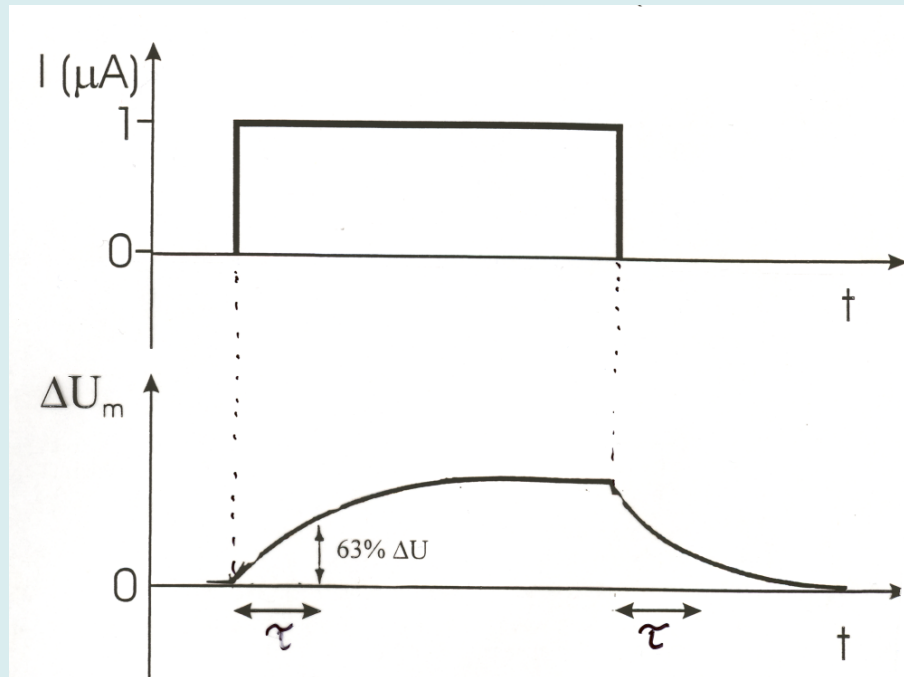
Kapacitív áram

Változik, ha a csatorna
vezetőképessége potenciálfüggő

$$I_c = C_m \frac{\Delta U_m}{\Delta t}$$

A nyugalmi potenciál helyi megváltozása

helyi potenciál: a sejtmembrán kis részletén átmenetileg kialakuló potenciálváltozás

a membrán
kapacitása

a membrán
ellenállása

$$\tau = C_m R_m$$

$$U_m(t) = U_t \left[1 - e^{-\frac{t}{R_m C_m}} \right]$$

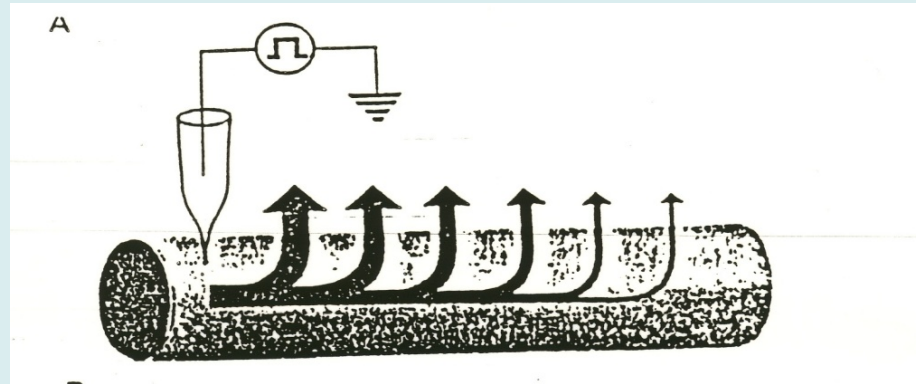
$\tau = a$ membrán időállandója:

az az idő, ami alatt az impulzussal keltett feszültségváltozás

- eléri a telítési érték 63%-át vagy
- az ingerlés megszűnte után e-ed részére csökken

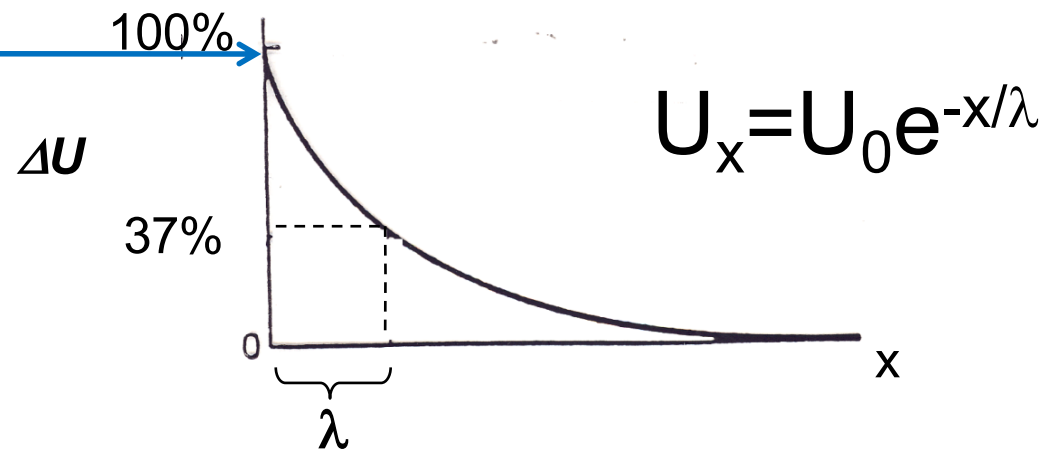
A nyugalmi potenciál helyi megváltozása

helyi potenciál: a sejtmembrán kis részletén átmenetileg kialakuló potenciálváltozás

$$\lambda \sim \sqrt{\frac{R_m}{R_i}}$$

Változás az
ingerlés helyén

λ = a membrán térkonstansa:

az a távolság, amely alatt az impulzussal keltett feszültségváltozás
maximális értékének e-ed részére csökken

A nyugalmi potenciál helyi megváltozása

helyi potenciál: a sejtmembrán kis részletén átmenetileg kialakuló potenciálváltozás

Kiváltható:

- kísérletileg áramimpulzusokkal
- élettanilag: adekvát ingerekkel
- posztszinaptikus membránon neurotranszmitterekkel:

Jelentősége: érzékelés, ingerületvezetés, jelátadás

obligát

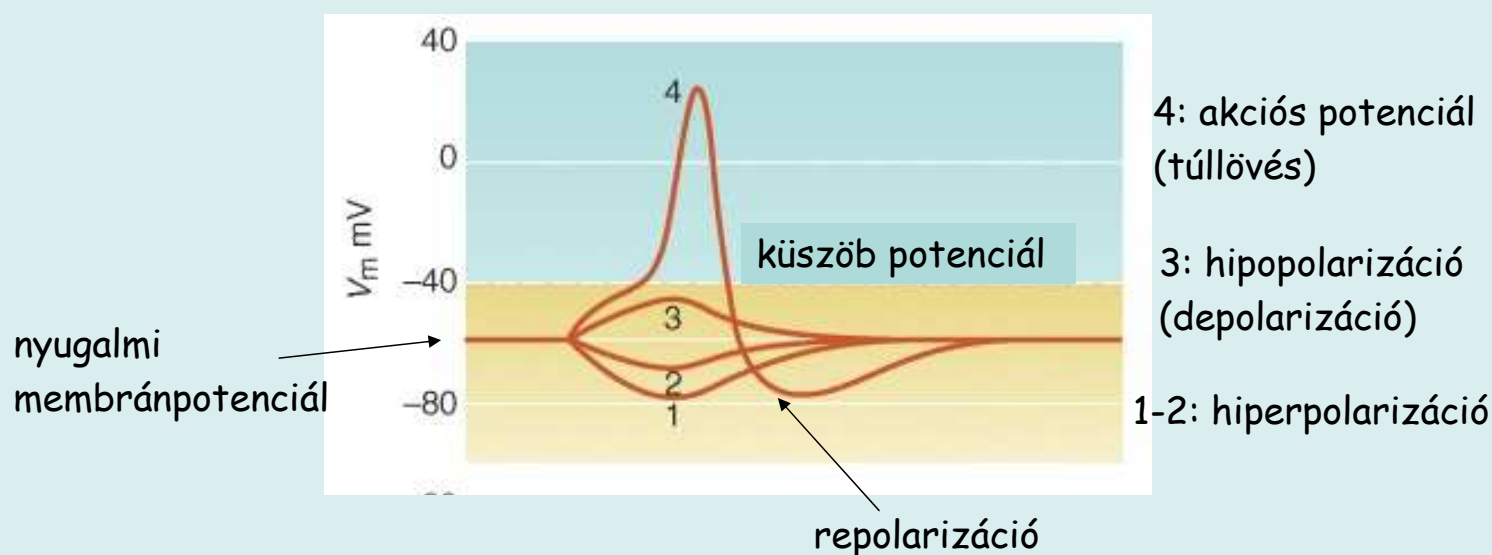
ugrásmentes (analóg)

változtatható amplitúdójú

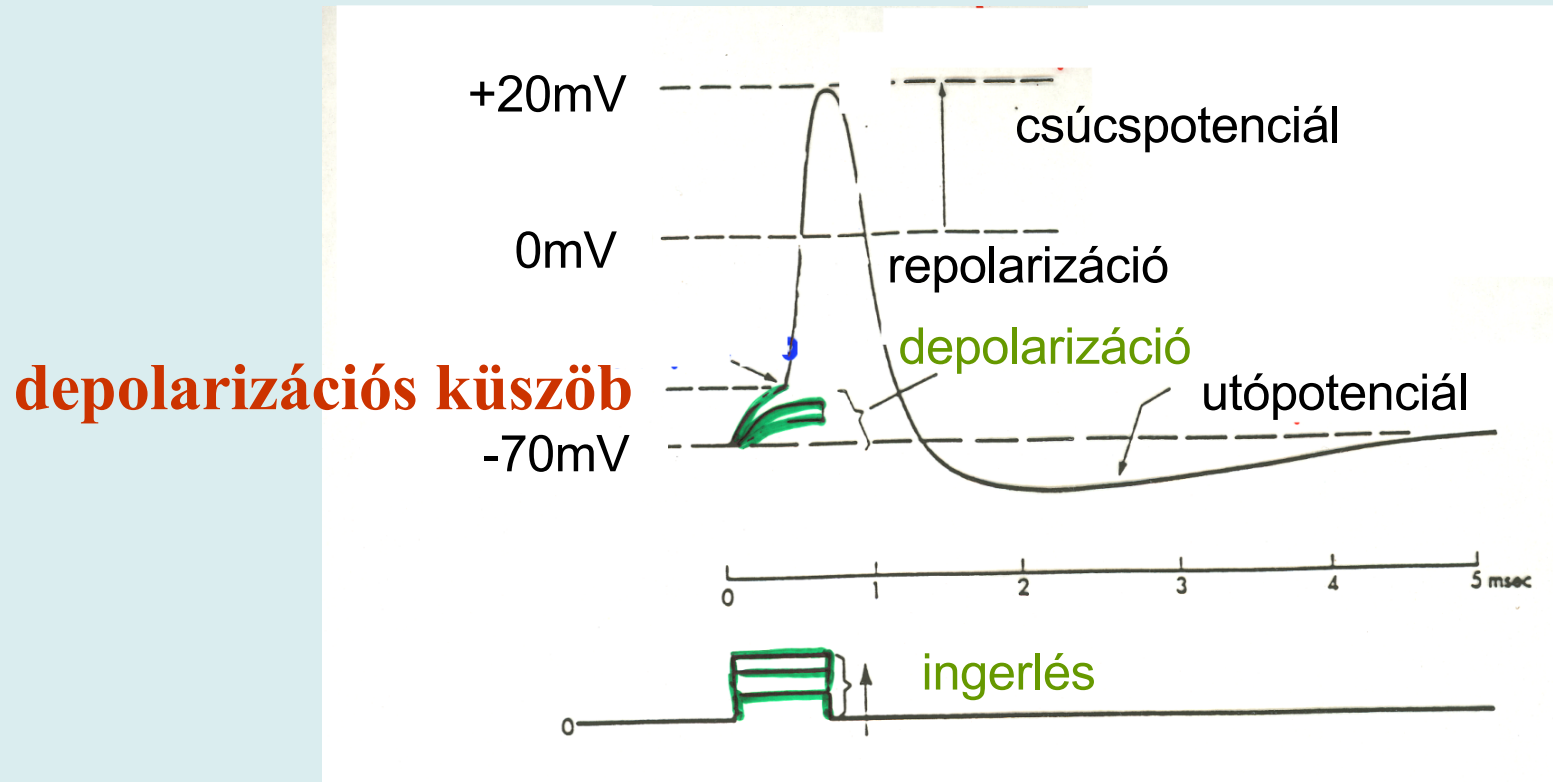
változtatható irányú

lokalizált (lecseng)

TÉR- és IDŐBELI SZUMMÁCIÓ = helyi potenciálok összegződése

Az akciós potenciál kialakulása

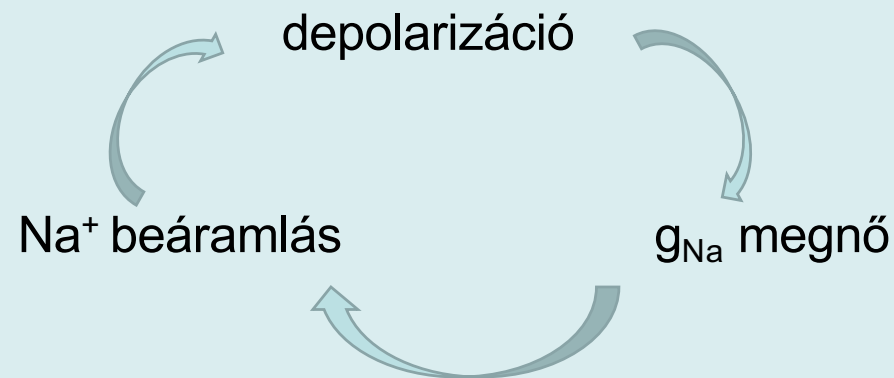
fakultatív

azonos amplitúdójú – minden vagy semmi
nem lokalizált

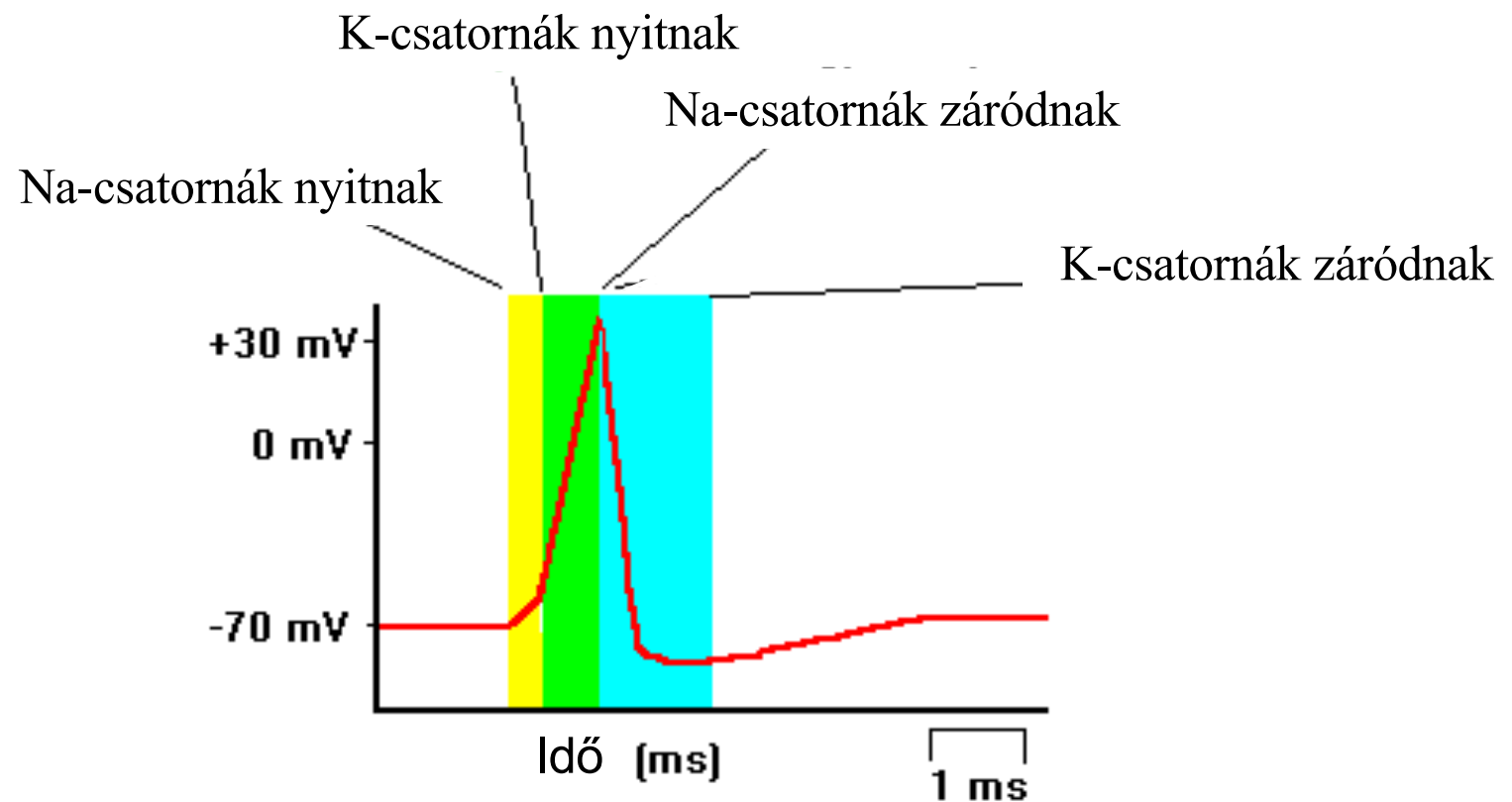
Hodgkin-Katz hipotézise az akciós potenciál kialakulásáról

feszültségfüggő ioncsatornák működése

$$\varphi_e - \varphi_i = -\frac{RT}{F} \ln \frac{\Sigma p_k^+ c_{ke}^+ + \Sigma p_k^- c_{ki}^-}{\Sigma p_k^+ c_{ki}^+ + \Sigma p_k^- c_{ke}^-}$$

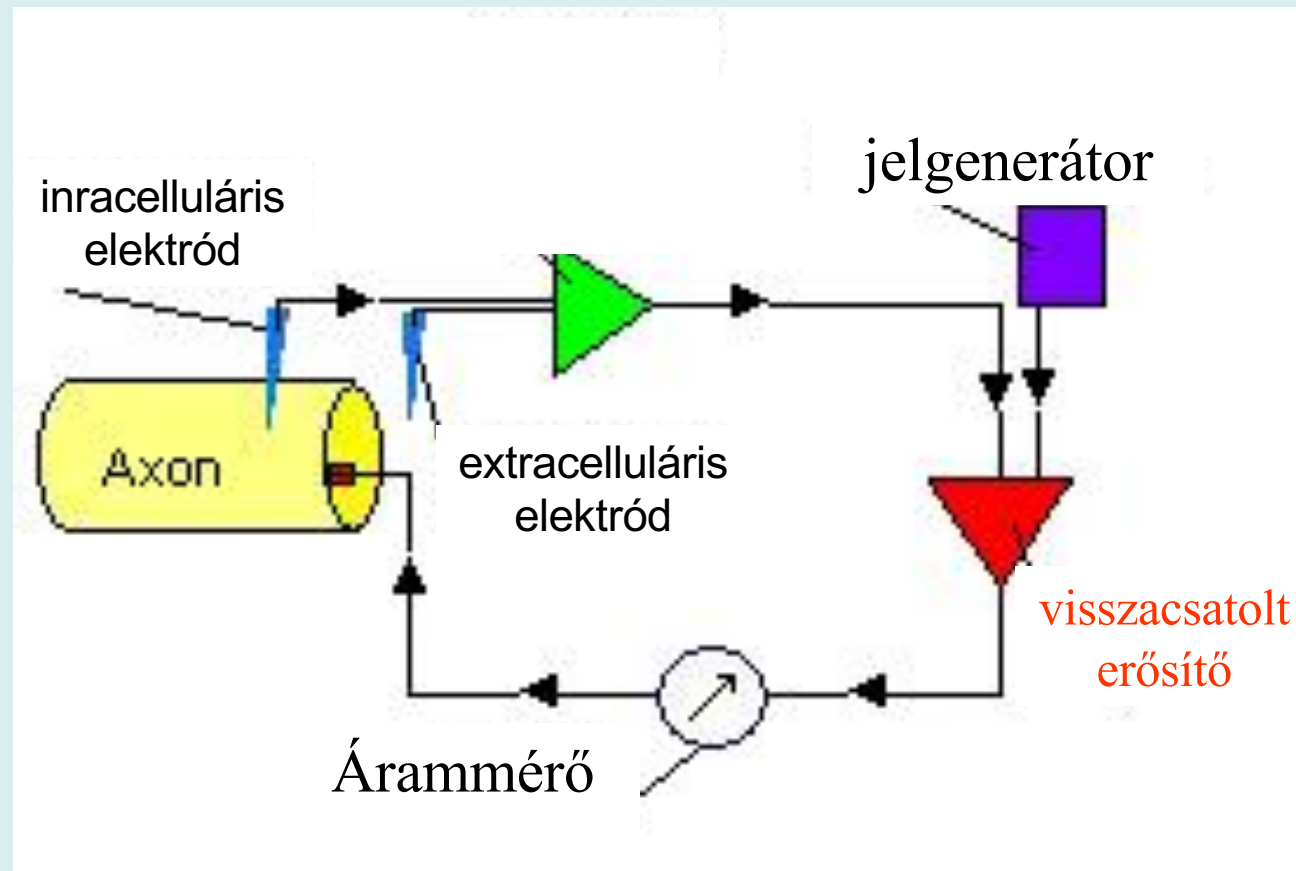

Hodgkin-Katz hipotézise az akciós potenciál kialakulásáról

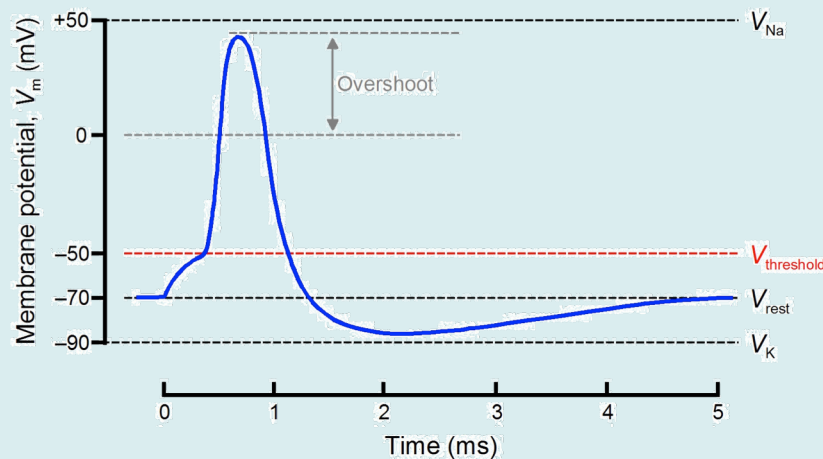
Hogyan lehetne az egyedi ionáramokat mérni?

Voltage Clamp

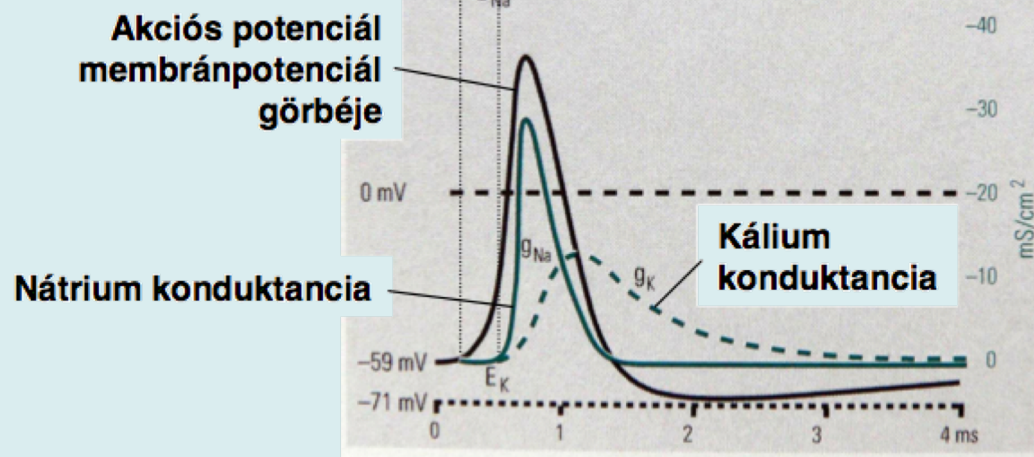
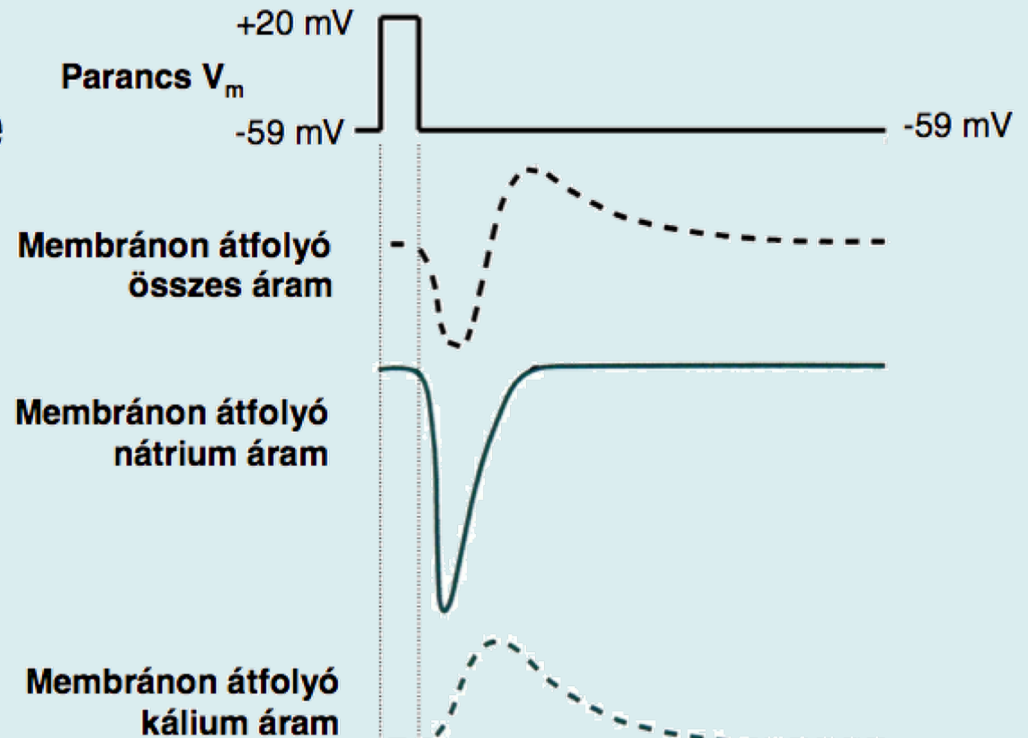
- membránpotenciált állandó értéken tartja
- az ionáramot – áramerősséget – méri

Az akciós potenciál voltage-clamp analízise

Ion-szelektív elektródák:

A küszöb-potenciál
elérésekor gyors Na^{2+} -
áram keletkezik, amit
lassabb K^{+} -áram követ.

■ Nátrium mozgás felelős az akciós potenciál kialakulásáért

1. Na influx depolarizálja a membránt (Hodgkin and Huxley, 1939)

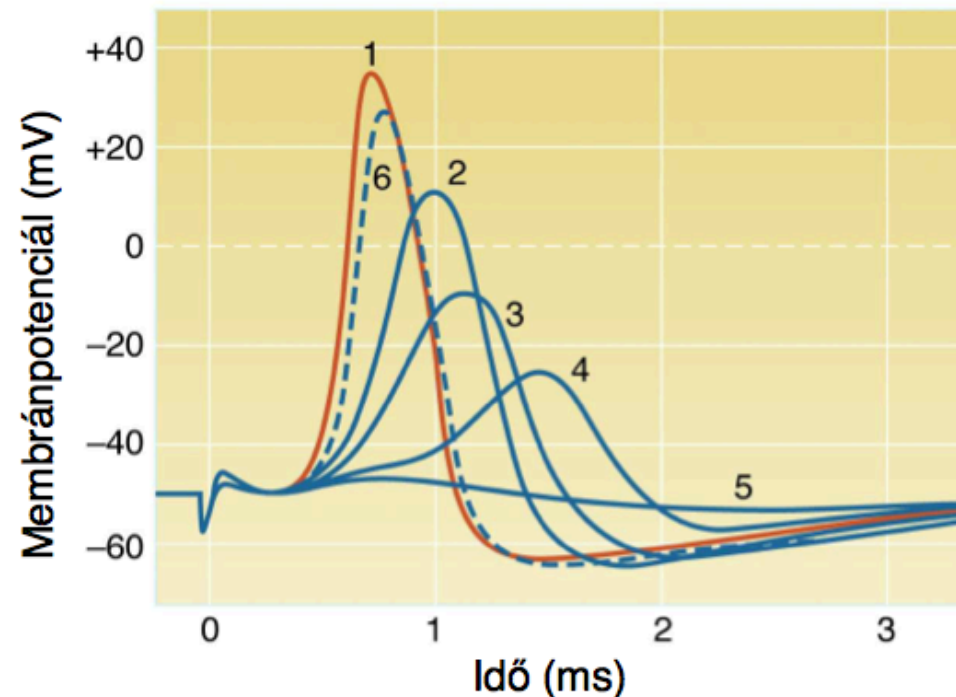
2. Túllövés alatt E_{Na} közelében a V_m

$$E_{Na} = \frac{0.058}{1} \log 10 = 0.058 \text{ V} = +58 \text{ mV}$$

3. A túllövés amplitúdója a külső Na koncentráció függvénye

Hodgkin and Katz (1949)

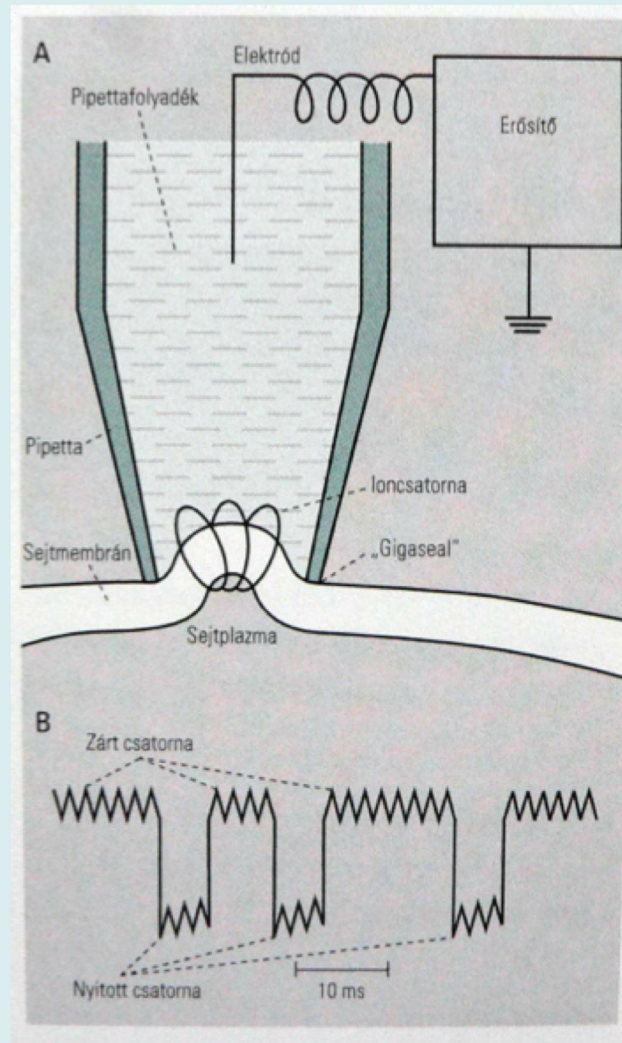
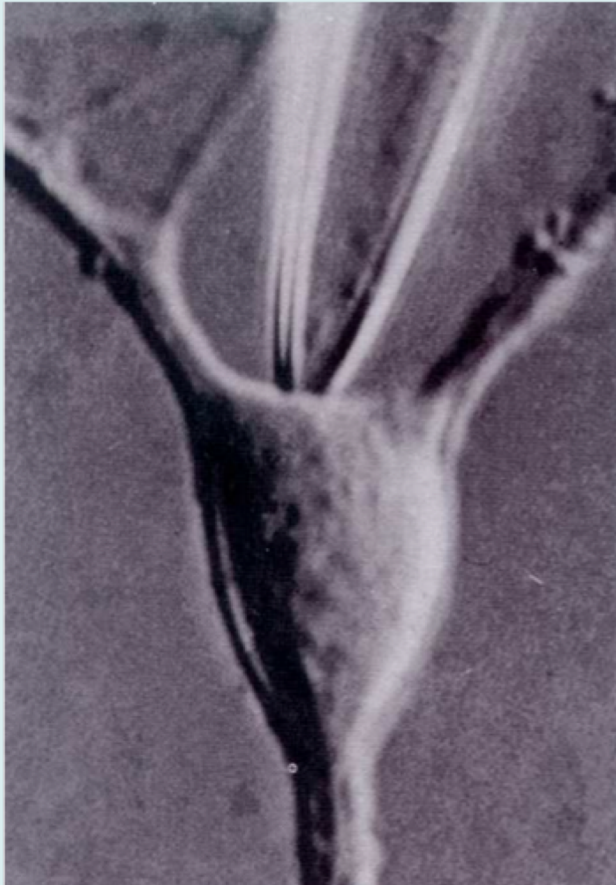
Extracelluláris tengervíz NaCl tartalmának fokozatos (1-5) cseréje kolin-kloridra, majd NaCl visszamosása a kolin-klorid helyett (6):

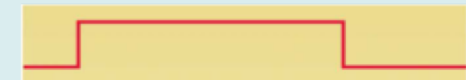

Ionáramok mérése: patch clamp

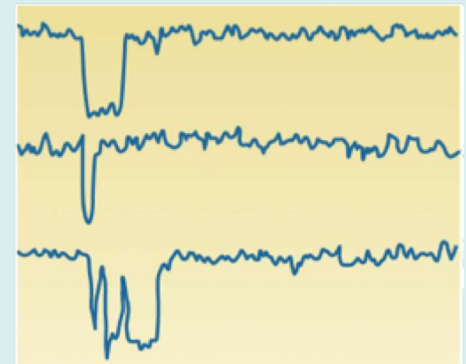
Neher and Sakmann (1976), Nobel-díj 1992

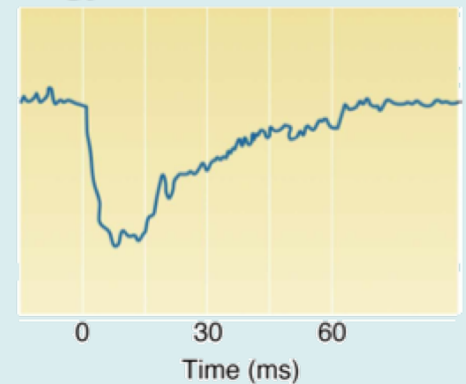
Sejtbe injektált áram

Egycsatorna-áramok

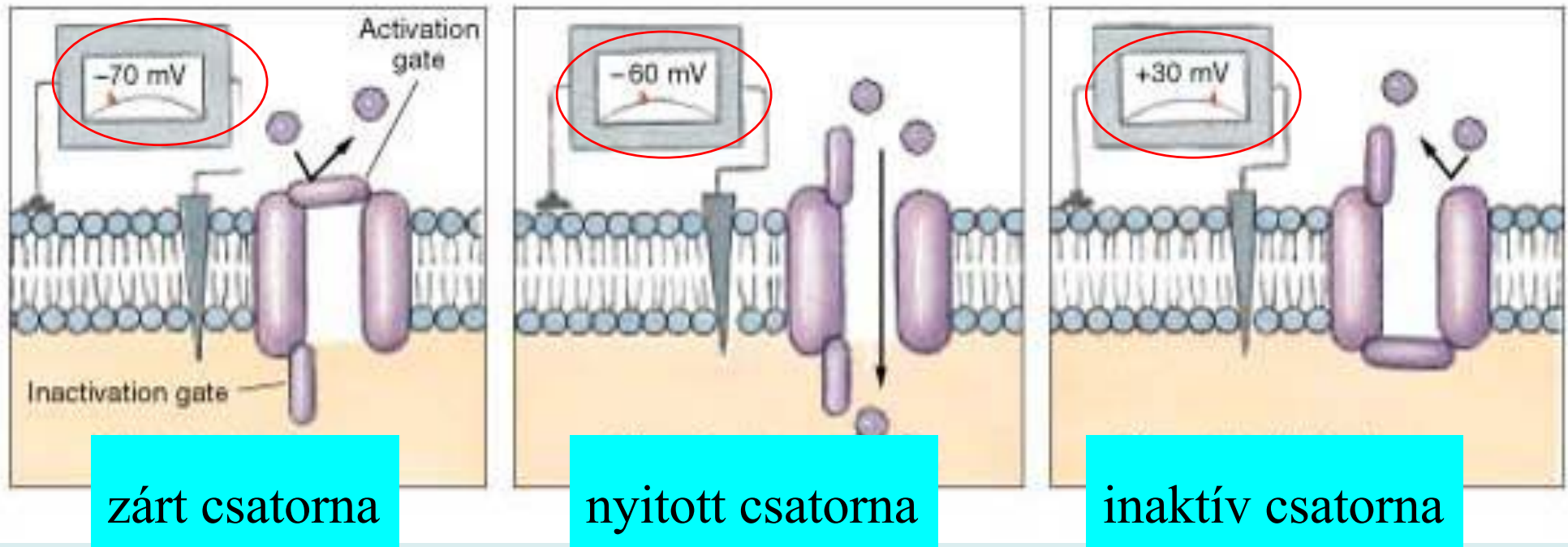

Egycsatorna-áramok összege

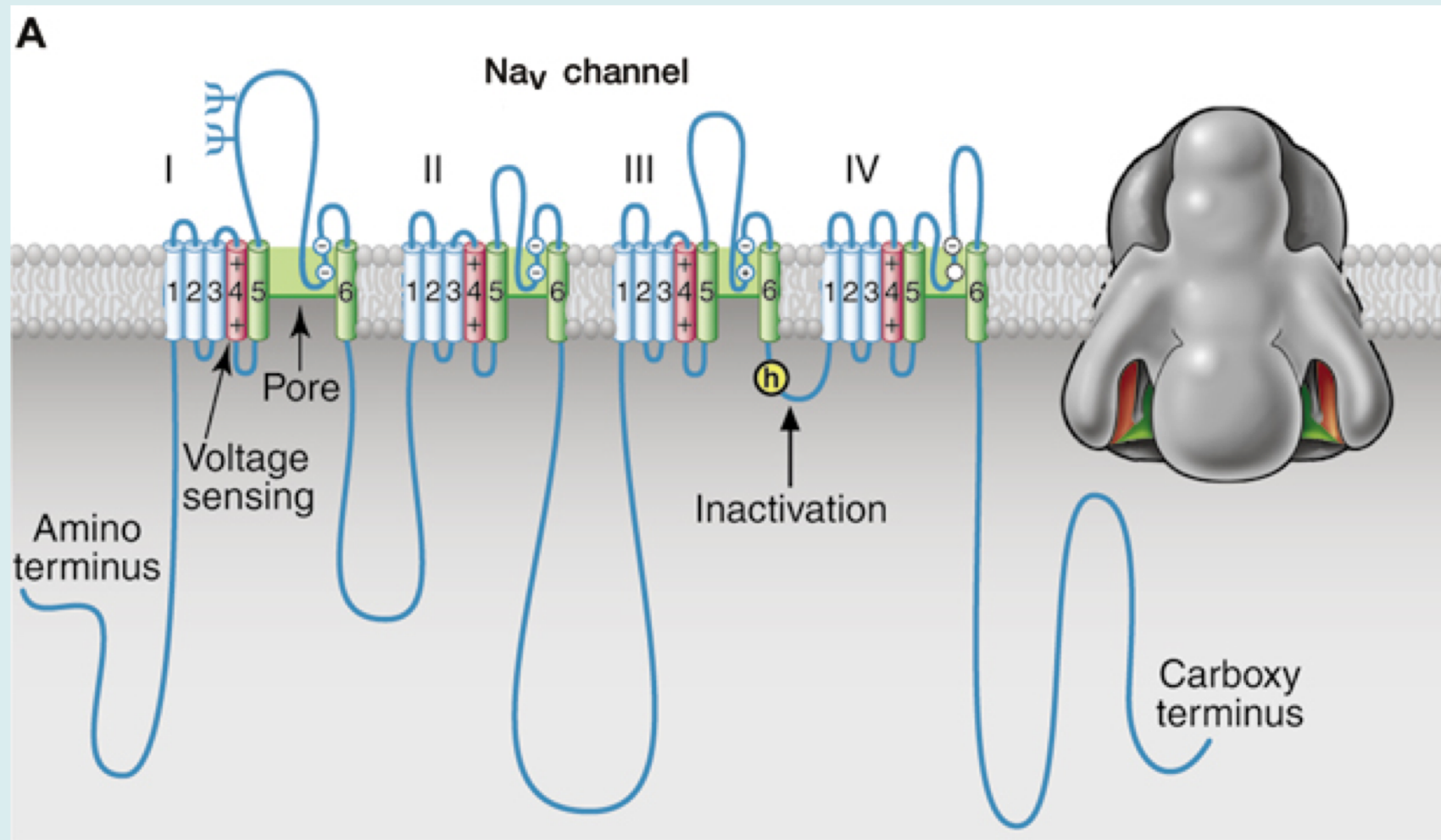

Feszültségszabályozott Na^+ -csatornák állapotai

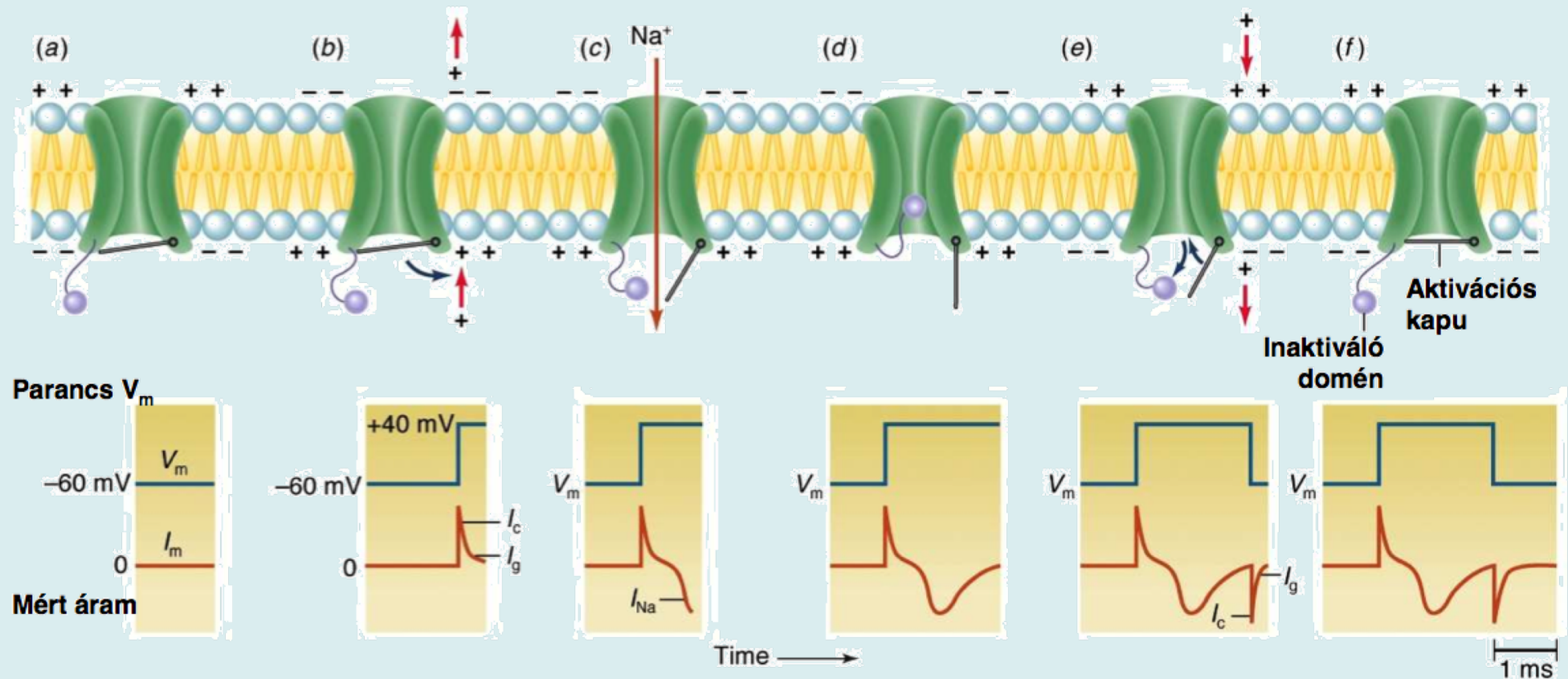

depolarizációs küszöb felett

A gyors nátrium-csatorna szerkezete

A gyors nátrium csatorna működése

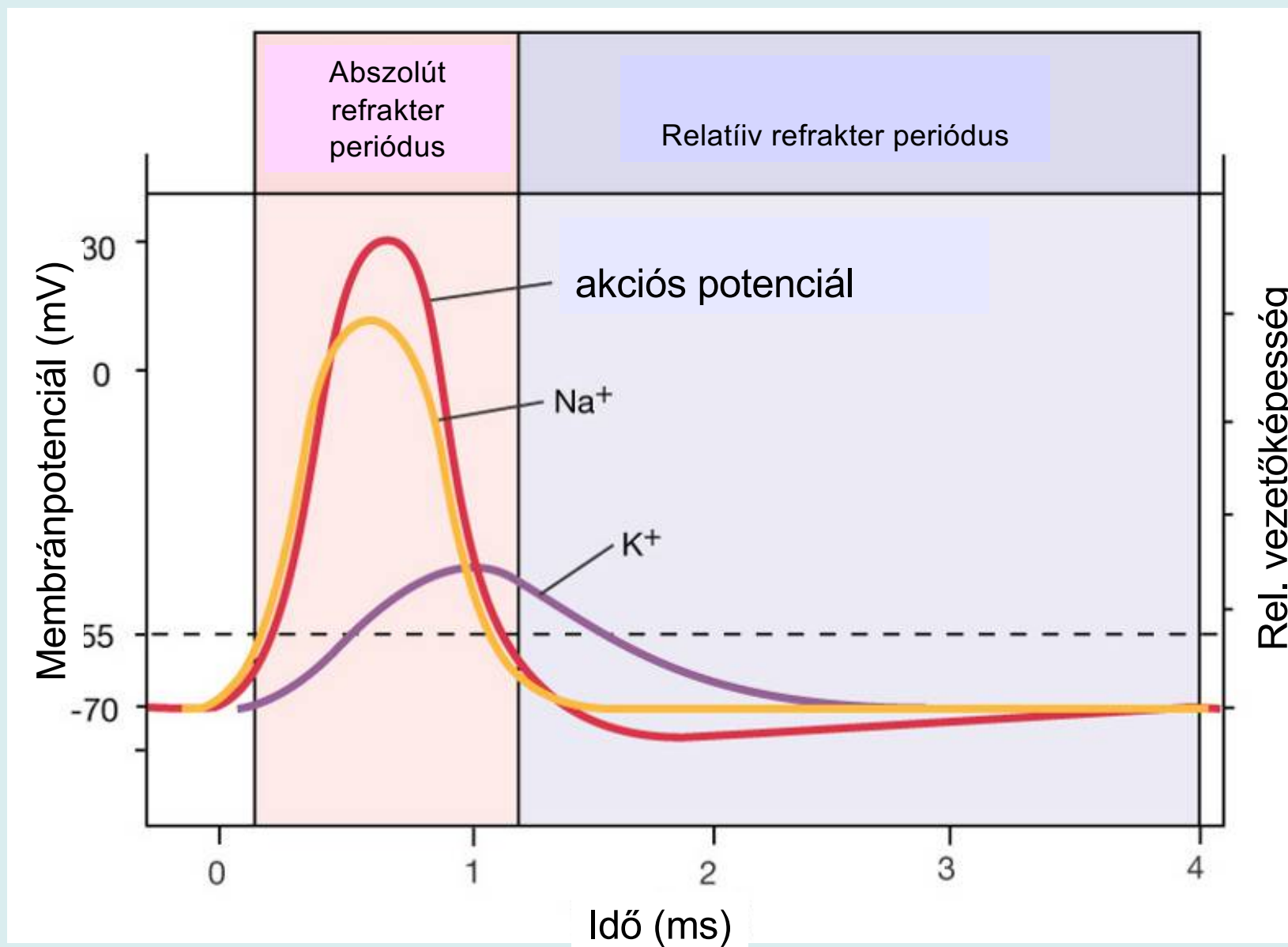
1. Feszültségfüggő csatorna: depolarizáció (-75 → -25 mV) konformációváltozást okoz
2. Óriási feszültségváltozás a csatornafehéjére vonatkoztatva: 100000 V/cm
3. Kapu áram (gating current) töltéssel rendelkező csoportok elmozdulhatnak
4. Zárt, nyitott és inaktívált működési állapotok lehetségesek.

Refrakter periódus: Na inaktiváció és K konduktancia együttes hatása

Intracelluláris Na koncentráció alig változik (0,001-1 % /AP, $\Delta V_{\text{membrán}}$: 0,3 mV) 10^{-12} M Na⁺; 100 mV; 160-500 Na⁺/μm²/AP;

Extracelluláris K koncentráció: rendkívül limitált tér (~30-40 nm a sejtek között) gliális K felvétel

Vezetőkéesség az akciós potenciál alatt

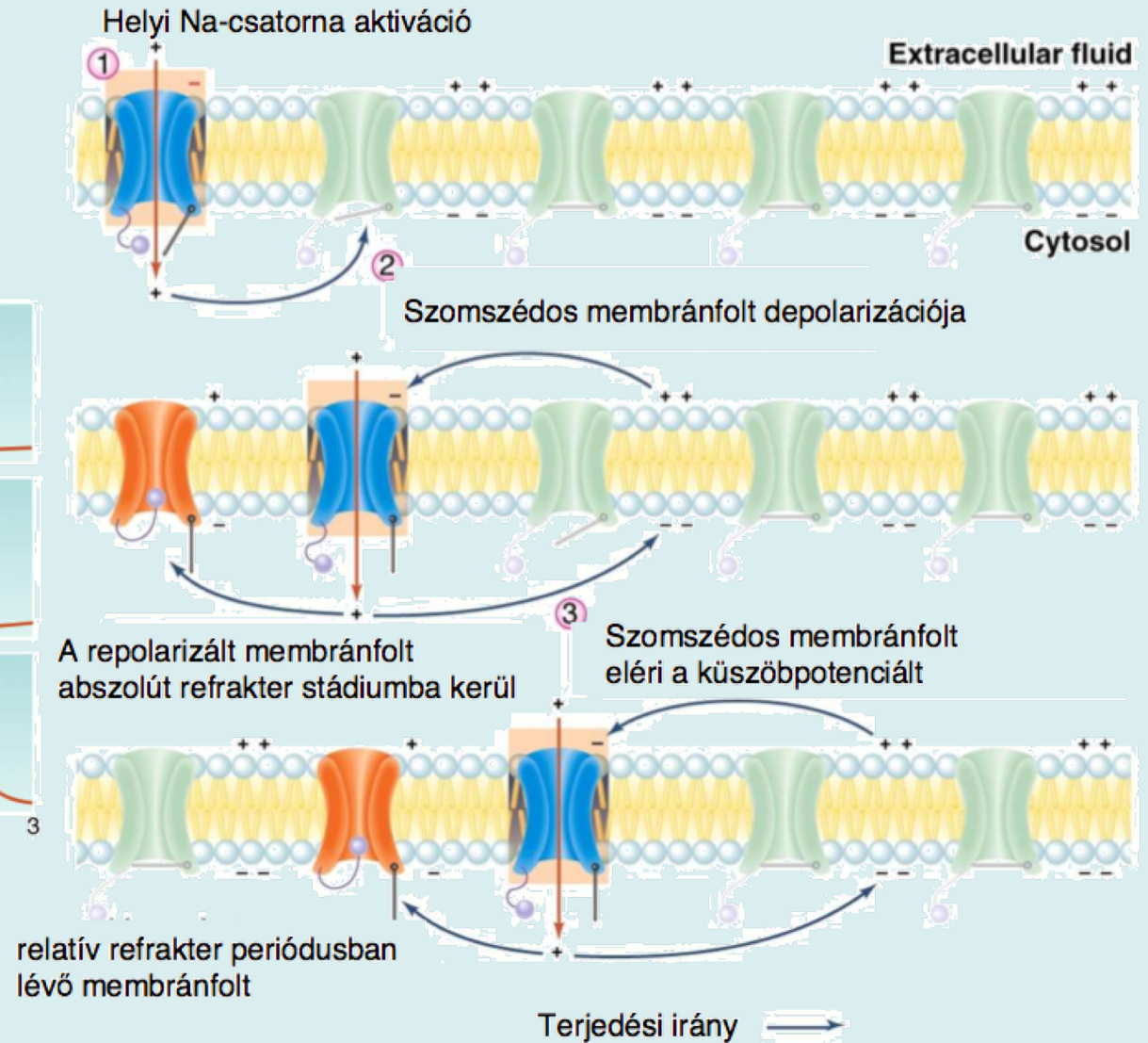
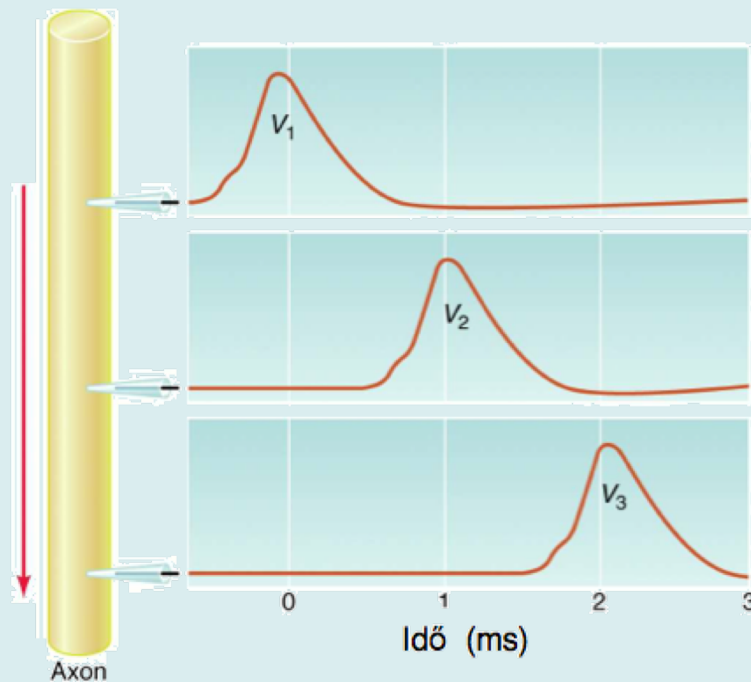

Az akciós potenciál pontról pontra terjedése

Az akciós potenciál terjedési tulajdonságai:

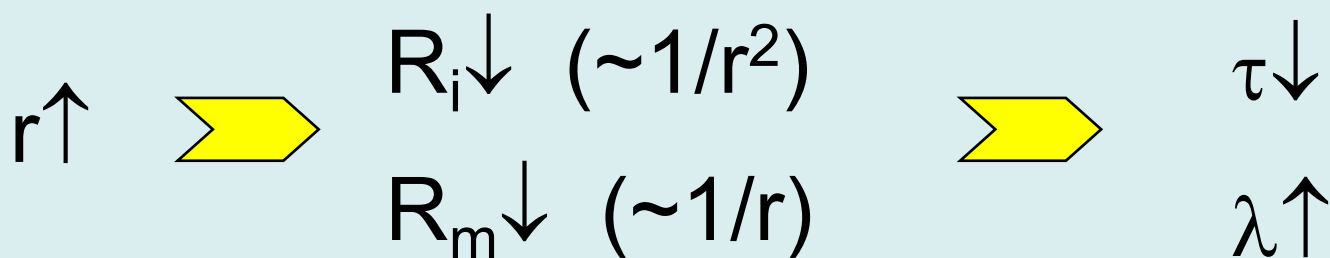
1. változatlan amplitúdóval és
2. egy irányban terjed

Az axon sugarának hatása a vezetés sebességére:

$$\lambda \sim \sqrt{\frac{R_m}{R_i}}$$

$$\tau = C_m R_m$$

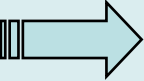

tintahal óriás axon $r = 250 \mu\text{m}$

$v = 25 \text{ m/s}$

emberi idegsejt $r = 10 \mu\text{m}$

$v \neq 1 \text{ m/s} !?$ (100 m/s)

R_m – nagyon nagy		nagy térkonstans
C_m – nagyon kicsi		kis időállandó

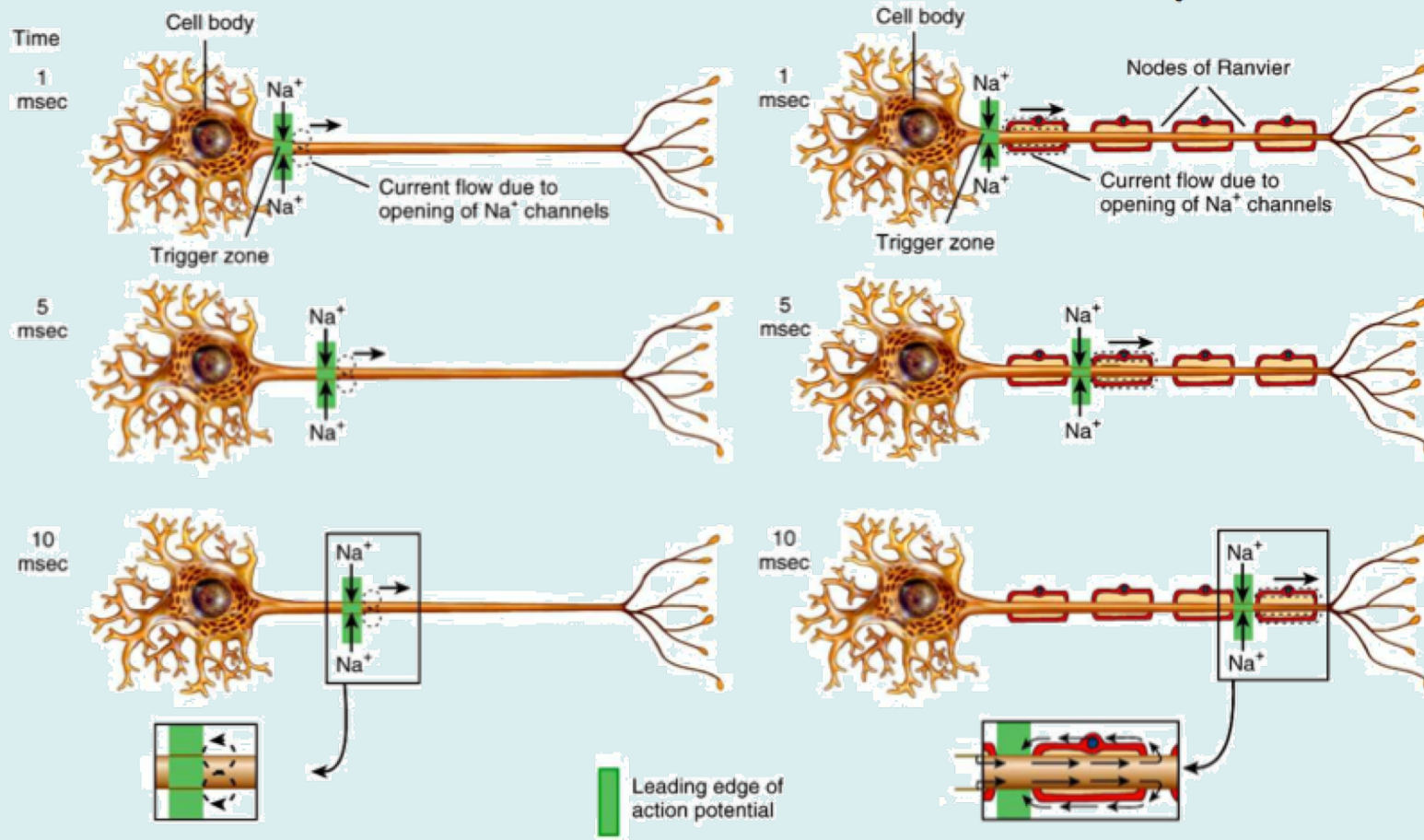
Megoldás: mielinhüvely

emberi idegsejt	$r = 10 \mu\text{m}$
	$v \sim 100 \text{ m/s}$

Az akciós potenciál (AP) terjedése

nem-mielinált axonban

velőshüvelyű axonban

- mielinizáció: „ugráló” (szaltatórikus) ingerületvezetés a szigetelő hatás miatt - velőshüvely nélkül lassú vezetés (0,5-2 m/s)
- a vezetési sebesség a rost keresztmetszetével is nő

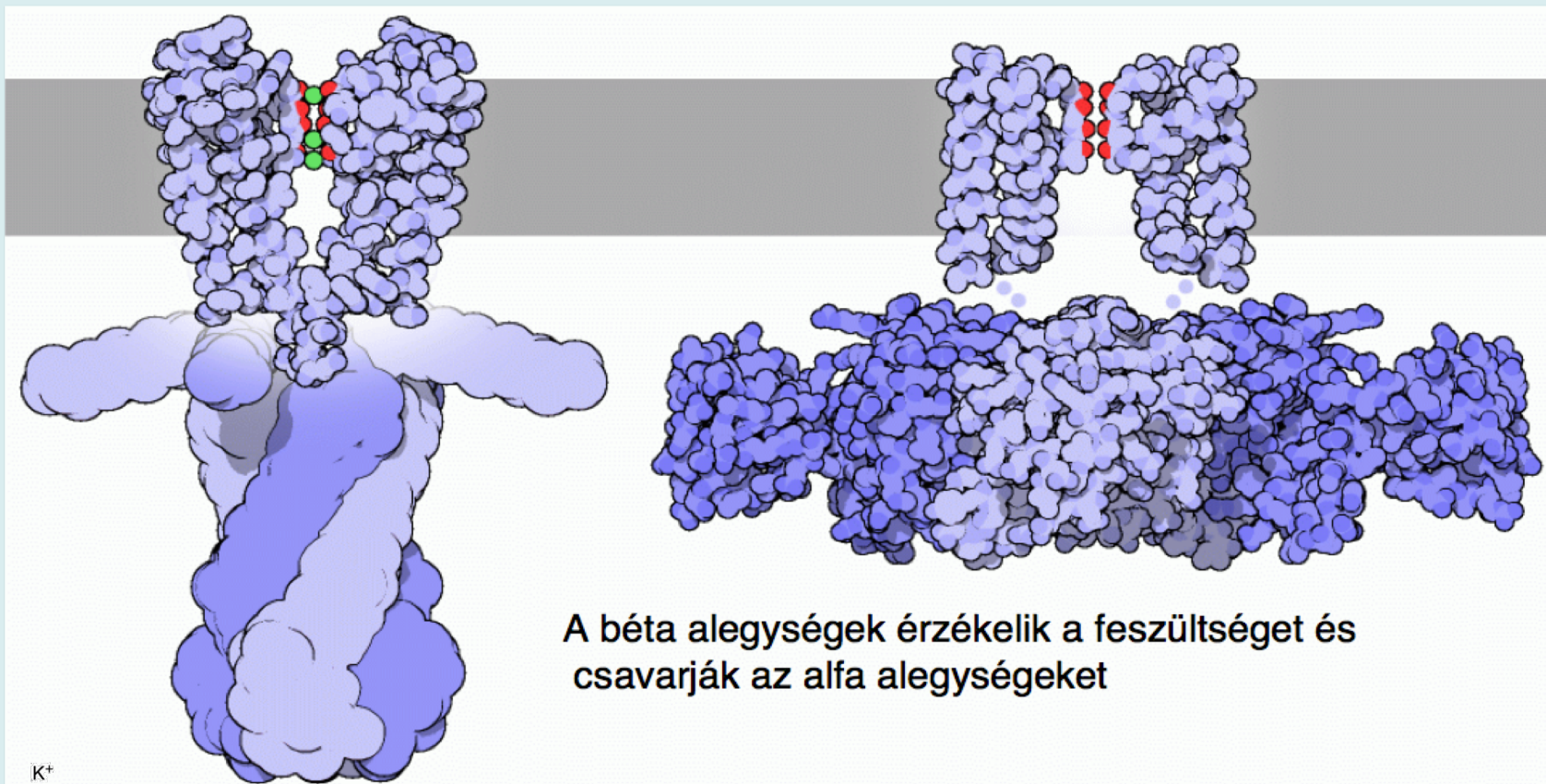
Akciós potenciál terjedése

típus	átmérő (μm)	vezetési sebesség (m/s)	funkció
mielinált			
Aα	12-20	70-120	vázizim mozgatóneuron, propriocepció, szomatikus motoneuron
Aβ	8	30-70	tapintás, nyomás
Aγ	5	15-30	izomorsó afferensek
Aδ	<3	12-30	fájdalom, hideg, érintés
B	3	3-15	vegetatív idegrendszer, preganglionáris rostok
nem-mielinált			
C	<1	0,5-2	fájdalom- és hőmérséklet-érző gerincvelői dorzális afferensek, reflexek, mechanoreceptorok

A feszültségfüggő K^+ -csatorna működése

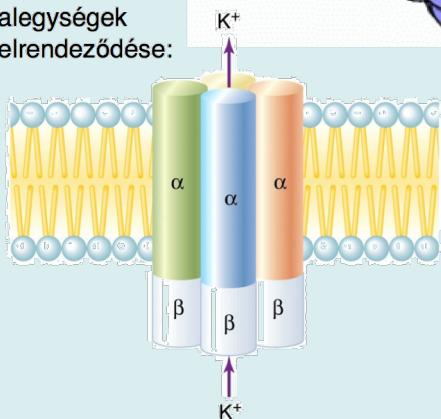
Nyitott állapot

Zárt állapot

Rod Mackinnon (Nobel-díj 2003)

Eukariota
alegységek
elrendeződése:

**$\sim 50 \text{ mV} / 5 \text{ nm} \rightarrow$
 $10.000.000 \text{ V/m}$**

Kapcsolódó fejezetek:

Damjanovich, Fidy, Szöllősi: Orvosi Biofizika

III./4.

4.1

4.2

4.3

4.4

Gyakorlati jegyzet: EKG, szenzor